

Андреа Пухалић

Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци

ОСНОВНИ ФИЛОЗОФСКО-ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ЕТИЦИ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Сажетак

У раду се утврђују специфичности и значај филозофско-теоријске основе етике социјалног рада. Циљ је идентификовати основне приступе етици социјалног рада, доминантне филозофско-етичке теорије на којима се темеље, као и конкретне импликације елемената ових теорија на професионалну праксу и образовање за социјални рад. Закључи добијени теоријском анализом и синтезом указују на два основна приступа етици социјалног рада, у зависности од природе етичких теорија на којима се темеље: 1) на принципима заснован приступ, чији је најдоминантнији представник Кантова етика дужности, и 2) приступ фокусиран на морални карактер и однос, у оквиру којег је анализирана Аристотелова етика врлине, као једна од најактуелнијих етичких теорија у социјалном раду.

Иако закључци указују на већи ниво комплементарности етике дужности традиционалној пракси и образовању за социјални рад, као и већи степен комплементарности етике врлине хуманистичкој пракси и савременом приступу образовању, обје отварају важне дилеме и дају смјернице за непрестани развој етике социјалног рада и етичности социјалног радника.

Кључне ријечи: етика социјалног рада, филозофско-етичка теорија, моралност, слободна воља, дужност, врлина, етички развој, пракса социјалног рада, образовање за социјални рад

Разматрања етичке основе социјалног рада често се задржавају на основним вриједностима и на њима заснованим начелима, која су садржана у етичким кодексима. Међутим, садржаји етичких кодекса тек су наговјештај природе филозофско-теоријских основа етике социјалног рада у једном друштвено-

историјском тренутку. Имајући у виду да се управо филозофској димензији професионалне етике често не поклања довољно пажње у социјално-радничкој литератури, наш је рад посвећен проучавању оних филозофско-етичких теорија које леже у темељу основних приступа етици социјалног рада, као и њихових импликација на професионалну праксу и образовање за социјални рад.

Филозофски концепт `морално` се у социјалном раду користи да означи пожељно, добро, исправно, професионално поступање у односу на различите димензије, улоге и задатке социјалног рада. Филозофско-етичке теорије у социјалном раду треба да оправдају и објасне декларисану сврху и циљеве професије, као и да укажу на могућности, значај и начине развоја одређених компетенција социјалних радника у односу на улоге и задатке које преузимају. На тај начин не указују само на оно што се у социјалном раду треба, може или мора радити, већ прије свега- због чега, и још важније- како.

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЕТИКЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

1.1. Основна значења етике

Ријеч етика потиче од грчке ријечи *e^thos* што значи морални карактер. Користи се у своја два основна значења: у првом као посебна грана филозофије или учење о моралу, и у другом као скуп моралних норми или стандарда, правила, принципа. У свом првом значењу, етика као грана филозофије се бави питањима морала, као што су основна природа морала, моралних проблема и судова, због чега се још и назива филозофија морала или морална филозофија. Као дио филозофије, етика дијели сво богатство и тековине `најстарије науке` како из савременог, тако и из различитих друштвено-историјских раздобља, садржано прије свега у мноштву етичких учења о смислу и појединачном и узајамном значењу индивидуалног и друштвеног добра.

Друго значење термина етика се односи на норме, правила, принципе, стандарде понашања које људи слиједу обзиром на то шта се сматра добрим или лошим, исправним или погрешним, односно добрим или лошим особинама карактера. Варијанта овог кориштења термина етике је да се користи и као синоним са термином моралност, да означи систем моралних норми и

стандарда¹⁾. Уобичајено је да се у многима језицима укључујући и наш, етика у свом другом значењу управо користи као синоним моралу. У свом другом значењу се етика у социјалном раду понекад користи као израз за етички кодекс, који означава сет принципа, стандарда, правила понашања или понекад и особина карактера које се захтијевају за етичку праксу.

Наведена два основна подручја значења етике су нераскидиво повезана, један из другог произилазе, међусобно се потврђујући или негирајући, преиспитујући и развијајући. Тако се филозофска етика или учење о поријеклу и природи моралног може сматрати не само теоретском, већ укупном когнитивно-сазнајном критичком базом за дефинисање скупа принципа, стандарда и карактеристика у оквиру другог значења етике. Истовремено, дефинисани принципи и стандарди, 'враћају' филозофској етици повратну информацију о одрживости и спорним питањима утврђених научних истина у односу на конкретне животне и професионалне ситуације, као и моралне проблеме које носе. Ово је тек најпростија илустрација односа „контемплативног” и ‘употребног’ у односу на различита значења етике, који се у свој својој обухватности и комплексности не може свести на било какву линеарну и једнозначну релацију. Унутар сваке од ова два широка типа употребе је такође много варијација, зависно од тога на које се аспекте моралне филозофије ставља акценат, односно да ли се моралне норме виде као навике, правила, стандарди, принципи или особине карактера.

1.2. Етика социјалног рада

Поред класичне класификације етике социјалног рада као примјењене и професионалне етике можемо је, аналогно наведеном, посматрати у односу на два основна значења етике уопште. У првом се односи на проучавање моралног у социјалном раду, кроз истраживање поријекла, природе, претпоставки и елемената доброг, позељног и вриједног, а у односу на одређење сврхе, циљева и предмета професије социјалног рада. Овдје је ријеч о метаетичкој димензији или значењу етике социјалног рада, у којој се најближе сусрећу филозофија и социјални рад. Није довољно само „преузети” елементе филозофских етичких учења, без критичке рефлексije њихвих импликација на конститутивне елементе различитих подручја дјелатности социјалног рада. На тај начин се димензија метаетичког у етици социјалног рада на

1) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

извјестан начин самостално развија, иако и даље најснажније повезана за метаетиком филозофског учења о моралу.

У свом другом значењу, етика у социјалном раду се односи на принципе, правила, стандарде `доброг`, `исправног`, `компетентног`, `етичког` (као моралног) професионалног поступања, односно особине `доброг`, `компетентног`, `етичног`, `професионалног` социјалног радника. Дефиниције етике у социјалном раду се углавном задржавају само на другом значењу етике²⁾. Међутим, свођењем етике социјалног рада искључиво на скуп принципа и стандарда обично садржаних у етичком кодексу, не само да представља крајњу симплификацију професионалне етике већ и обесмишљавање саме професије, њене основне сврхе, циљева и улога, али прије свега улоге и аутономије социјалног радника као основног моралног агента. Етика социјалног рада се неизоставно заснива и на различитим теоријским промишљањима који нуде објашњења природе и валидности моралних концепата у социјалном раду. Тек на основу таквих научних законитости, могуће је дефинисати неке уопштене принципе и стандарде примјењиве у свакодневной пракси социјалног рада. Истовремено, свако учење о етици социјалног рада треба бити блиско основној сврси и улогама професије, али и узимати у обзир могућности и ограничења социјалних радника, корисника, заједнице, друштва.

Етику у социјалном раду можемо разликовати и у односу на различите области дјелатности социјалног рада као науке, образовања и професионалне праксе³⁾: етика у научно-истраживачком раду, етика у образовању за социјални рад и етика у професионалној пракси. Поред тога, важно је и издвојити етику управљања у социјалном раду (*Ethics in Social Work Management* ⁴⁾). Обзиром да су етика у научно-истраживачкој димензији социјалног и етика у управљању посебне области етике, која имају своје посебне законитости и дилеме, али и због ограниченог обима овог рада, задржаћемо се на разматрању импликација основних

2) Види: Кристина Урбанац, 'Етика и вриједности у социјалном раду', *Љемотис социјалног рада*, Загреб, Вол.8, Бр. 2/ 2001; E.Allan Barsky, *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010; Adam Barnard, Nigel Horner & Jim Wild, *The Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*, Maidenhead, Open University Press, 2008.

3) Милосав Милосављевић, *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009.

4) Lynne M.Healy, "Ethics in Social Work Management: Contesting the Encroachment of Managerialism in the Social Services", in *Ethical dilemmas in Social Work- International Perspective* (ed. Darja Završsek, Birgit Rommelspacher and Silvia Staub-Bernasconi), Faculty of Social Work, University of Ljubljana, 2010.

филозофско-етичких теорија на елементе професионалне праксе и образовања за социјални рад.

2. ЕТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Ван Хофт⁵⁾ наводи да су основни елементи сваке етичке теорије: разумјети морално, дефинисати норме, оправдати те норме и описати њихову улогу у нашим животима. Свака се разликује управо у начину на који одговара на ове задатке, односно у фокусу који притом користи. У односу на социјални рад, етичке теорије имају сличне задатке: разумјети „добру” науку, образовање и праксу социјалног рада у односу на сврху, циљеве и улоге професије, дефинисати начела у правцу реализације таквих циљева, оправдати та начела у складу са дефинисаним сврхом и циљевима, односно објаснити њихову улогу у различитим димензијама социјалног рада. Стога смо приликом представљања сваке етичке теорије настојали да укажемо управо на ове елементе етичких учења, као и на конкретне импликације које изабрани етички приступ носи у социјалном раду као образовној активности и професионалној дјелатности. Основна специфичност сваке етичке теорије јесте у начину на који објашњава природу и поријекло моралног. Шта је добро или морално, које су његове основне претпоставке и одакле потиче, одговори су у односу на које смо представљали сваку етичку теорију. На таквом основу свака нуди одређене принципе или упутства како тако одређено добро или исправно развити, достићи. Као покушај помирења у схватању индивидуалног и друштвеног добра, свака етичка теорија нуди објашњење или оправдање валидности својих моралних начела, као позадину промишљања моралне норме. Напоследку, предуслов за преузимање сваке етичке перспективе, јесте разумијевање зашто је морално важно за нас, чему нам служи, као разлози који подржавају укупну мотивацију за етичко поступање. Моралне норме морају бити уклопиве у нашу укупну животну филозофију, односно у социјалном раду комплементарне нашем схватање сврхе, циљева и задатака професије, као и улога које као професионалци преузимамо.

5) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

2.1. Доминантни филозофско-теоријски приступи етици социјалног рада

У литератури се као основни приступи етици социјалног рада углавном разликују традиционални и савремен приступ, односно рационално-технички и морално-практични приступ, који обухватају различите етичке теорије у социјалном раду. Док се традиционалан приступ или традиционална професионална етика фокусира на етичке кодексе и компликоване случајеве, савремен приступ етици социјалног рада укључује вриједности, релацију бриге и критичку моралну компететност за свакодневну и промјењиву праксу⁶⁾. Неке од основних парадигматских разлика између ова два приступа јесу различито теоријско-етичко разумијевање природе моралног дјеловања у социјалном раду, те са њима повезано тумачење сврхе, предмета и улога социјалног рада, могућности и начини постизања дефинисаних професионалних циљева, али и природа улоге социјалног радника као моралног агента. Док у традиционалном приступу социјални радник има пасивну улогу, преузимајући и извршавајући извана дефинисана начела, у савременом приступу социјални радник је активни субјект који критички рефлектује и континуирано развија властиту етичку компетенцију, кључну за однос са клијентом.

Филозофско-теоријски приступи етици социјалног рада се везују за основне етичке приступе у савременој моралној филозофији уопште: деонтологију, утилитаризам и етику врлине⁷⁾. У зависности од природе етичких теорија на којима се темеље, али и основних перспектива које заузимају у социјалном раду, у нашем ћемо раду разликовати два основна филозофско-теоријска приступа етици социјалног рада⁸⁾:

- 1) на принципима заснован приступ (Кантова етика, утилитаризам и радикални приступи)
- 2) приступ усмјерени на морални карактер и релацију (Аристотелова етика врлине, етика бриге, етика блискости (*ethics of proximity*) и постмодерна етика)

6) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

7) Michala Slotte, 'Ethics', *Encyclopedia of Bioethics* (ed. Stephen Garrard Post), New York, Macmillan Reference USA, 2004.

8) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

Банкс⁹⁾ наглашава да постоје још бројни теоретски приступи етици социјалног рада који се не разматрају у социјално-радничкој литератури, као што су нормативне теорије произашле из различитих свјетских религија. Још неки од етичких приступа који привлаче све више пажње у социјалном раду јесу менаџерски приступ етици социјалног рада и етичка теорија која даје приоритет вриједностима заједнице (*community-based theory*¹⁰⁾).

Постоје неслагања око тога да ли је на принципима заснован приступ са укупношћу својих етичких теорија по себи комплементаран традиционалном социјалном раду, односно да ли су етичке теорије приступа усмјереног на релацију заправо савремена тековина развоја етике у социјалном раду. Оваква разматрања превазилазе оквире нашег рада. Због ограниченог обима, у раду ћемо се задржати на анализи само два основна филозофско-теоријска приступа етици социјалног рада, кроз елементе доминантне етичке теорије сваког од њих. То значи да ћемо на принципима заснован приступ представити кроз примјер основних елемената Кантове деонтологије, а приступ усмјерен на однос кроз елементе Аристотелове етике врлине. При том полазимо од увјерења да је Кантова етика дала идеолошку подлогу за развој етике традиционалног социјалног рада у оквиру позитивистичке парадигме, као што су елементи учења етике врлине комплементарни развоју савременог, хуманистичког социјалног рада у оквиру постмодерне (конструктивистичко-субјективистичке) парадигме.

2.1.1. На принципима заснован приступ етици социјалног рада

Филозофско-теоријске основе етике социјалног рада које имају карактер на принципима заснованог приступа, у западној се литератури најчешће везују за деонтологију или етику дужности Емануела Канта, њемачког филозофа 18-ог вијека. Кантово виђење поријекла и природе моралног дуго је било готово једина, доминантна етичка перспектива, не само у социјалном раду, већ у науци и етици уопште. Иако се данас све више говори о слабостима етике дужности, нови етички приступи се и даље најчешће развијају као одговор на Кантову деонтологију, чиме

9) Ибидем.

10) Frederic Reamer, 'Ethics and Values', *Encyclopedia of Social Work* (ed. Mizrahi and Davis), NASW&Oxford University Press, New York, 2011.

она наставља да индиректно врши снажан утицај на развој научне етике у целини.

2.1.1.1. Етичко учење Емаунела Канта

Кантова теорија категоричког императива, заснована је на виђењу сваког појединца као искључиво рационалног бића, које је потпуно слободно да прави сопствене изборе и доноси одлуке. Сматра се да је управо овако схваћен основни Кантов принцип поштовања човјека метафизичко језгро око кога је изграђена етика социјалног рада¹¹⁾. За разумијевање моралног у Кантовој етици категоричког императива најважнији су појмови моралних закона, максима, слободне или добре воље и дужности.

Морално је за Канта је спољашње, објективно или потпуно рационално, апсолутно, трансцендентално, јаче и веће од човјека. Морално не припада човјеку, већ човјек сазнаје и предаје се моралном. Свака морална радња као 'радња из дужности, не поседује своју моралну вредност у сврси коју њома треба да постићи, него у максими по којој смо се на њу одлучили'¹²⁾. Максими која може увијек да важи као општи закон. Универзално, објективно као предуслов за добро и слобода човјека да такву универзалност и објективност слободном вољом изабере. Овакво виђење поријекла и природе моралног снажно подсећа на тумачење добра у религијским учењима, при чему је однос између човјека и универзалног моралног сличан односу људског и божанског.

По Канту¹³⁾ морални закони су универзални, објективни принципи који важи за све, који се *a priori* налазе у нашем уму и до њих долазимо логичким расуђивањем. Максима је субјективни принцип по коме човјек дјелује. Управо се истовјетност овог субјективног и објективног захтијева у категоричком императиву 'Чини тако да максима твоје воље у свако доба може да постане општи закон'¹⁴⁾. У основи оваквог одбацивања субјективности, као „случајних нагона или пролазних осјећања”, налази се Кантов концепт слободне воље. Човјек је способан и слободан да логичким расуђивањем дође до моралних закона. Воља је слободна и аутономна да изабере објективно као субјективно. Свијест о

11) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

12) Имануел Кант, *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981, стр. 56.

13) Имануел Кант, *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981.

14) Ибидем: стр. 17.

дужности и добра воља да се поступа у складу са њима и поступа, не може бити угрожена никаквим искуственим, очекиваним, потребним. Свака субјективна ограничења и препреке појам дужности чини само више видљивим, а добру вољу још живљом. Управо зато јер је сама представа о закону по себи основа добре воље, свијест о његовој нужности на основу дужности, а никако очекивана посљедица.

Као један од основних проблема у оваквој етичкој оријентацији сматра се управо узимање дужности за референтну тачку, при чему се фокус премјешта са оног ко ради по дужности, ка ономе према коме се дужност испољава, што Слоте¹⁵⁾ назива *self-other* асиметрија, која имплицира да је човјек као морални агент лишен позитивне моралне вриједности, он је само средство да се служи интересима других.

Вриједности које се налазе у основи читаве Кантове етичке перспективе јесу универзалност, рационалност, објективност, слобода, индивидуалност, дужност, самодисциплина, снага воље. Основни појмови **деонтолошке терминологије** стога су „добро” или „лоше”, односно „обавезно” или “забрањено”, означавајући наше обавезе и дужности.

2.1.1.2. Импликације Кантовог учења у социјалном раду

Приступ појединцу као потпуно аутономној и рационалној јединки даје кључни печат теоретско-вриједносном оквиру у коме се посматра клијент социјалног рада, као и природа и узрок његових потешкоћа. Третирање сваког човјека као једнако способне и слободне јединке, занемарило је читав скуп објективних и субјективних датости које ограничавају аутономију клијента. Он тако остаје потпуни и једини кривац за своје „лоше” или “погрешне” одлуке које су га довеле у стање социјалне потребе. Кантово тумачење слободне воље у етици социјалног рада носи у себи теоријско-етичко оправдање за препуштање одговорности клијенту за ситуацију у којој се налази.

Потпуна девалидизација емоционалног искуства, не само клијента, већ и социјалног радника, оставила је и даље снажно присутан утицај на етику социјалног рада, у односу на тумачење карактера професионалног односа. Професионално тако у пракси социјалног рада значи објективно, рационално, емоционално потпуно искључено, категорички универзално „сваком по истој

15) Mel Gray & Stephen Webb, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.

мјери” поступање, без обзира на посљедице. Вриједности и принципи су сами по себи сврха, а не оно што се њима постиже.

Начин на који Кантова етика тумачи неограничену моћ слободне воље сваког појединца и одговорност коју она носи, у етици социјалног рада значи и занемаривање не само афективног и осјећајног, већ и сваког културолошког и ситуационог ограничења у коме се живи, ради и одлучује. Културолошку несензибилност социјалног рада још снажније наглашава инсистирање на универзалности принципа. Занемаривање специфичности и ограничења контекста у којима се одвија свакодневна професионална дјелатност, налази се у основи и савременог настојања да се дефинишу универзални принципи социјалног рада. На принципима засноване етичке теорије обично виде и етичко расуђивање и етичко одлучивање као рационалан процес примјене принципа и из њих изведених правила на појединачне случајеве.

Управо је у периоду доминације Кантове деонтологије етика социјалног рада најплодоноснија у развоју читавог низа принципа који уређују однос социјалног радника и клијента. Основна начела социјалног рада настала на темељу Кантовог универзалног принципа поштовања човјека, јесу право на самоодређење и индивидуалан приступ¹⁶. Уздизањем човјековог ума, прије свега супериорности логичког расуђивања и слободне воље, изнад сваког нагона, осјећања, спољашњих околности, ствара се својеврсна идеолошка подлога за утемељење једног од најважнијих принципа у социјалном раду- права на самоодређење корисника. Тек ако је човјек доминантно рационално биће, које се својом вољом може издићи изнад свих субјективних и материјалних датости, те је тиме и потпуно слободно да прави изборе, тек тада право сваког човјека да такве изборе и прави, односно одлуке доноси, и има смисла. Истовремено, овако схваћена моћ разума и слободне воље оставља на извјестан начин сваког појединца препуштеног самом себи, остављајући му апсолутну одговорност за капацитет да се у сопственом бивствовању и дјеловању избори са субјективним ограничењима у односу на објективне датости. Појединац задржавајући моћ преузима и одговорност да се самостално носи не само са посљедицама сопствених већ и избора других. Овако схваћен појединац као апсолутно рационална, слободна, независна, капабилна јединка, у основи је Кантовог, али и социјално-радничког принципа поштовања човјека. Индивидуалан приступ сваком појединцу се као принцип такође очигледно заснива на

16) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

виђењу сваког човјека као аутономног бића, чија се различитост, као посљедица слободних и аутономних избора и одлука, мора поштовати. При том, сваки појединац задржава и одговорност да се са таквом различитошћу носи.

Филозофско-етичка тумачења природе и поријекла моралног снажно имплицирају природу приступа развоју моралног или етичног професионалца у оквиру образовања за социјални рад. Уколико пођемо од Кантовог увјерења да је развој логичког и рационалног једини предуслов и начин развоја слободне воље, дужности и моралног, онда је и у образовању за социјални рад фокус управо на развоју логичког и рационалног. Ометајућа улога искуства субјективног и емоционалног као „случајног и пролазног” имплицира не само безначајност, већ и њихову потпуну сувишност и непожељност у образовању за морално или етичко поступање у социјалном раду. Фокусирањем на морално као спољашњу трансценденталну датост, и етичко учење у оквиру образовања за социјални рад се прије свега усмјерава на развијање и проучавање вањских начела на којима треба заснивати професионалну праксу. Развој етичке сензибилности заправо је усмјерен на развој етичких принципа, а не професионалца. Он их тек треба сазнати, слободном вољом препознати као дужност. Потребан ниво етичког развоја за перцепцију, одлучивање и дјеловање у социјалном раду се за социјалног радника унапријед претпоставља као лични капацитет, већ по томе што је човјек.

Критика на принципима заснованог приступа етици социјалног рада усмјерена је на некомплементарност основних елемената овог етичког приступа са хуманистичким социјалним радом, односећи се прије свега на универзалност, општост принципа и једнодимензионално-рационални карактер моралног.

Претпоставка о универзалности етичких начела и моралног у цјелини, у социјалном раду имплицира увјерење да се једнаки, универзални принципи могу и морају примјењивати у свим друштвима, са свим клијентима, у свакој професионалној ситуацији, од стране свих социјалних радника. Без обзира на специфичности актера и контекста, услуга социјалног рада је исправна или погрешна увијек у односу на исте критеријуме. Имајући у виду сву комплексност околности у којима се пружа свака услуга социјалног рада, ресурсе и ограничења сваке организације и појединца понаособ, специфичности сваког културолошког контекста, једна од основних критика деонтолошког приступа етици социјалног рада јесте претпоставка културолошки и ситуационо несензибилне праксе. На оваквим етичким претпоставкама заснива се и актуелно

настојање универзализације социјалног рада на међународном ниову. Оно се са једне стране огледа у покушају проглашавања начела либералних друштава у социјалном раду као универзалних, заједничких, кровних, најопштијих. Са друге стране, државе са различитим културолошко-политичким фокусом, углавном недовољно критички преузимају садржаје етичких кодекса западних либералних култура, као дио савремених тековина развоја професије у цјелини.

Већина литературе о етици социјалног рада се заснива на претпоставци о слободном појединцу као фундаменталној јединци у друштву, што представља фокус модерног либерализма такозваних западних култура. Обзиром да се проучавањем и писањем о етици социјалног рада углавном баве аутори из Велике Британије и САД-а, разумљив је снажан друштвено-политички печат који они дају својим учењима у односу на културу којој припадају. Опасност девалидизације властитог културолошког контекста носи некритичко преузимање тековина и принципа развоја етике социјалног рада, од стране друштава која имају другачија религиозна и културолошка увјерења, која фокус умјесто на индивидуална права стављају на заједницу и проширену породицу. Овакав тренд је посебно видљив у некритичком преузимању садржаја етичких кодекса Националне асоцијације социјалних радника САД-а (NASW) и Британске асоцијације социјалних радника (BASW), од стране већине других европских држава.¹⁷⁾ Обзиром да се парадигматска промјена етичког приступа може развити само постепено, у односу на развој комплексног скупа међусобно зависних друштвених и индивидуалних фактора, површно преузимање етичких кодекса развијенијих друштава очигледно не води суштинским промјенама у етичкој основи социјалног рада, већ представља просту промјену форме. Немогућност да се етика развија 'извана', искључиво кроз развој спољашњих принципа, по себи побија Кантову претпоставку о једнодимензионалном-искључиво рационалном моралном.

Напоследњу, сложеност професионалног одлучивања у социјалном раду се и заснива на међусобно супростављеним интересима, мотивима, потребама, професионалним вриједностима и начелима. Етички приступ који нема разрађену хијерархију мотива, који захтијева беспоговорно увијек и свагдје поступање по сваком принципу, који не уважава принцип мање лошег рјешења

17) Tony Gilbert, "A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers", *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009.

као ни однос дугорочне и краткорочне перспективе, сам за себе није довољно сензибилан за професију као што је социјални рад.

Заснованост етике социјалног рада на деонтолошком приступу и трагови његове безусловне доминације десетљећима, снажно су присутни и данас у основи образовања за социјални рад и професионалне праксе. У образовању се она огледа у фокусу на знање, умјесто на на студента који та знања треба да примјењује, односно инсистирањем на развоју логичког и рационалног, а потпуно занемарујући тако важне емоционалне и социјалне компетенције будућих социјалних радника. Док је трансфер знања основни процес у едукацији, воља и навика се учвршћују практичном наставом. Основни циљеви овако етички засноване едукације увијек су знање, рационално, квантитативно мјерљиво, чија се реализација утврђује класичном провјером искључиво знања на испиту. Занемарује се развој, праћење и тестирање емоционалних, моралних и социјалних капацитета будућих социјалних радника за компетентну праксу.

Напринципима заснован приступ погледа се у традиционалној, бирократској пракси социјалног радника, која у фокусу нема клијента већ законе и правилнике. Потпуним одстрањивањем улоге осјећајног у тумачењу природе етичког одлучивања, у социјалном раду се не признају осјећања ни клијентима ни професионалцима. Док клијент губи на квалитети односа као важном сегменту оснаживања, социјални радник трпи додатни притисак усљед игнорисања властитих осјећања, што дугорочно представља основни фактор ризика за кризу исцрпљивања или професионално сагоријевање. Очигледно је како је оваква етичка основа директно супростављена хуманистичком социјалном раду који у фокусу има човјека и његове потребе, односно савременом одређењу сврхе и циљева социјалног рада. С тим у вези Петричковић¹⁸⁾ и упозорава на опасност „неоправданог прихватања и устаљивања у теорији и пракси социјалног рада сазнајно-деонтолошких химера”, чиме се не само поједностављује комплексност области етике социјалног рада, већ и занемарује суштина професије.

На принципима заснован приступ етици социјалног рада огледа се и у покушају развоја професије социјалног рада искључиво кроз развој законских и подзаконских аката, без адекватног развоја самих професионалаца који одређене норме требају примјењивати у пракси. Поред тога што социјални радници преузимају све веће одговорности, новим законима многе одлуке су препуштене

18) Милан Петричковић, «Деонтолошке химере савременог социјалног рада», *Годишњак ФПН - Социјална политика и социјални рад*, Београд, 6/2011, стр. 466.

управо њиховој дискреционој оцјени, што захтијева додатну припремљеност и образованост.¹⁹⁾ Претпоставка да ће се социјални радници са новим изазовима, улогама и одговорностима `већ некако снаћи`, било због тога што имају добру намјеру, слободну вољу или што ће бити на то приморани, одраз је на принципима заснованог приступа развоју етике, у којем је социјални радник као морални агент потупно пасиван и не толико битан.

Овдје сматрамо важним поновити да у оквиру на принципима заснованог приступа етици социјалног рада постоје још бројни филозофско-етички приступи, као и покушаји бројних аутора да недостатке различитих етичких теорија превазиђу интегративним приступима.

2.1.2. Приступ заснован на етици врлине

Свођење етике социјалног рада на разумијевање, развој и примјену универзалних принципа, односно критеријума процјене опште користи, измијештало је извор и контролу моралног из социјалног радника као појединца, на спољашње захтјеве и санкције. Овакве филозофско-теоријске основе нису могле понудити ваљано објашњење како развити унутрашњу мотивацију социјалног радника за морално поступање, односно како развити моралног практичара који је интернализовао и својом вољом изабрао сврху социјалног рада као властити циљ. Етичко одлучивање и уопште просуђивање као неизоставни дио свакодневне праксе социјалног рада није било могуће објаснити само у односу на страх од санкције, или на очекиваној користи заснованој, разумској примјени одређених упутстава или принципа.

Аристотелова етика, бавећи се човјеком као главним актером сваког моралног поступка, даје теоретско упориште етици социјалног рада да у свом проучавању врати фокус на појединца и развој његовог карактера за морално дјеловање. То је истовремено и основна етичка претпоставка за развој хуманистичког социјалног рада. Стога се етике врлине у социјалном раду, која своју теоријску подлогу налази у Аристотеловом учењу, заснива прије свега на промишљању могућности и развоја карактера сваког социјалног радника у правцу добре, компетентне, етичке и професионалне праксе.

19) Кристина Урбанц, «Етика и вриједности у социјалном раду», *Љетопис социјалног рада*, Загреб, вол. 8, бр. 2/ 2001.

2.1.2.1. Аристотелова етика врлине

Неки од основних елемената Аристотелове филозофије, посебно важних у етици социјалног рада јесу: 1) дјеловање као најважнија димензија моралног; 2) могућности развоја етичке личности или карактера помоћу вјежбања и навике; 3) уважавање емоционалне димензије моралног кроз концепт врлине који обухвата осјећања, хтијење и дјеловање; те 4) разумијевање моралног као културолошки осјетљивог концепта.

По Аристотелу морална ваљаност, „није само налог ума него чврста усмјереност воље, која је постала навика”²⁰⁾. Тако се морално, иако засновано на сазнању, на њега не своди. Сазнање је тек предуслов за морално дјеловање које је понављањем, континуитетом постало навика. Моралност није пуко метаетичко теоретисање, добар се може постати само одговарајућим понашањем, практичним понашањем које одговара норми. При том морално може бити само оно поступање које се заснива на слободној вољи, јер тек на слободној одлуци заснована дјелатност може бити повргнута моралном суду. Али добро као врлиност се не придаје нити сазнању, нити вољи, нити дјеловању; основни субјект и носилац врлиности у етици врлине јесте сам морални актер, човјек.

У односу на релацију ума и воље, Аристотел одређује етичког или моралног човјека, етички развијене личности, као и за његову етику централан концепт врлине. „Иако сваки човјек не може и не мора да буде мислилац, треба да буде карактер, да бар примјеном ума на његове склоности и жеље одаје практичну или карактерну врлину”²¹⁾. Иако као концепти апстрактне, врлине имају тачно одређена значења у зависности од културе у којој се одређују. При том оне нису само прости мотиви за акцију, морални квалитети или вјештине; оне се односе на понашање и карактер, на „примјену ума” у односу на оно шта требамо радити и како требамо бити. Врлина као наклоност воље, као слободан и свјестан избор праве мјере на основу разума, те поступање у складу са врлином, чини моралног или доброг човјека. Зато је врлина, као средина између двије супротне особине воље, кључни елемент у Аристотеловом схватању моралног човјека.

Карактер је за Аристотела слободном вољом изабрано непрестано унапређивање врлине. И добро дјело је добро тек

20) Фридрих Јодл, *Историја етике*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1967, стр. 27.

21) Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976, стр. 390.

као резултат доброг карактера, јер добро поступка лежи у самом појединцу, у његовој мотивацији и диспозицијама без обзира на циљеве дјеловања. Иако постоје предиспозиције за карактер, он се на њих не своди, већ обухвата и мотивацију за непрестано усавршавање и вјежбање. Зато Ван Хофт упоређује карактер са вјештином свирања музичког инструмента²²⁾: иако се заснива на генетски сваком људском бићу додијељеној диспозицији, извршеност постижемо тек истрајним вјежбањем које је прешло у навику, кроз посвећеност њеним вриједностима. Али шта је у основи мотивације за дубоку посвећеност развоју врлине? Управо осјећања Аристотел види као кључан фактор који повезује карактер и понашање. Понекад ће емоција бити експресија карактера, али понекад ће емоција и иницирати дјеловање по врлини. Поред предиспозиција и скривених мотивацијских фактора за дјеловање, који су или утиснути у наше гене или развијени кроз наш одгој, или обоје, карактер такође укључује ставове, осјећања и преданост вриједностима као што су обзирност (*thoughtfulness*) и осјећањима заштите, љубави и бриге²³⁾.

Како постићи врлину јесте истовремено питање могућности и начина етичкој развоја човјека, односно развоја моралне личности, чему се Аристотел увијек у својој етици враћа. Оно је условљено трима факторима: урођеном склоношћу, сазнањем и навиком²⁴⁾. Морално се добар не постиже рођењем, иако је неко више а неко мање природно склон врлини. На развој етичког карактера утиче и сазнање и дјеловање које је сталним понављањем постало навика, односно учвршћивање одређене усмјерености воље се постиже и учењем и вјежбањем. Етички приступ етици социјалног рада заснован на оваквој филозофско-теоретској основи доноси оптимизам у односу на могућност етичког развоја професионалца. Учење и дјеловање, вјежбањем непрестано учвршћивање сазнатим усмјерене воље јесу принципи на којима се заснива развој етичке компетенције социјалног радника, као развој његовог карактера за дјеловање према врлини или одређењу доброг у социјалном раду.

Морално је, са својим диманзијама осјећања, хтијења и дјеловања, истовремено и социјално конструисан концепт. По Аристотелу, „стандарде извршености” нам поставља и друштво, односно заједница у којој живимо. Врлина се увијек односи се

22) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*. Acumen, Great Britain, 2006.

23) Brian Duignan (ed.), *The History of Western Ethics, The Britannica Guide to Etichs*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011.

24) Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976.

на то како бисмо требали живјети у специфичном контексту наше заједнице и традиције. Ван Хофт²⁵⁾ наглашава да су врлине као идеали људске изврсности и људског развоја у односу на које настојимо живјети, управо комбинација егзистенцијалног настојања за самоафирмацијом са једне, и жеље да живимо у хармонији са другима, да припадамо друштву, са друге стране.

Вриједности и принципи на којима се заснива етика врлине јесу: човјек као највиша вриједност, мудрост, спознаја, средина, процјењивање, закључивање, здрав разум (*sound judgment*), храброст, налажење праве мјере у односу на конкретну ситуацију, саморефлексија, унапрјеђење капацитета за емпатију, саосјећање, храброст-као врлине или вриједности доброг карактера и принципи њиховог развијања. **Терминологија** етике врлине заснива се превасходно на појму врлине, и у смислу укупног карактера и његових изузетних квалитета, али обухвата и појмове као што су добро, задивљујуће, искрено, храбро, скромно²⁶⁾

2.1.2.2. Етика врлине у социјалном раду

У основи сваке професионалне одлуке у социјалном раду налазе се лични капацитети социјалног радника за објективно опажање, резонување, процјену, евалуацију, морални суд. Овакви лични и професионални ресурси социјалног радника за моралну евалуацију и закључивање, које у духу Аристотелове етике можемо назвати врлинама, директно су повезани са ефикасношћу и квалитетом сваког професионалног поступања у социјалном раду. Ипак, као да се подразумејева да сваки социјални радник, као *‘добар човјек у доброј намјери’*²⁷⁾ по себи има довољно развијене ове капацитете. Један од кључних фактора на којима се заснива могућност предвиђања добре праксе тиме се препушта индивидуалном избору, личној одговорности, случајности. Теорија врлине у социјалном раду скреће пажњу на важност поменутих когнитивних и моралних предиспозиција социјалних радника у односу на етичку праксу. Неки од нових концепата које уноси у етику социјалног рада јесу ситуациона и културолошка одређеност моралног, развој врлина као интелектуалних и моралних капацитета социјалног радника, могућност етичког развоја појединца, важност практиковања врлине, валидизација осјећања и морална димензија едукације за социјални рад.

25) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

26) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

27) Ђурађ Стакић, *Етичке дилеме и изазови социјалног рада - приручник за стручњаке у социјалној заштити*, Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004.

Аристотелово одређење моралног као динамичног и ситуационо осјетљивог концепта даје теоријско-филозофску оправданост за тако неопходно уважавање контекста у социјалном раду. Поред тога што је условљена потребама и ресурсима конкретне заједнице којој припада, пракса социјалног рада се најчешће одвија у неизвјесном и непредвидивом окружењу, које се не може свести на примјену уопштених етичких максима. Сам карактер професионалне дјелатности, која се заснива на динамичкој и промјењивој структури људских релација и моралних евалуација професионалца, захтјева чвршћу научно-етичку референтну тачку, него што је нуде деонтологија и утилитаризам. Универзални принципи или начело највеће опште добробити, у свој њиховој апстрактности и бесконачној могућности интерпретација, не нуде никакву извјесност у ионако промјењивом, динамичном професионалном окружењу. Етика врлине пружа адекватнији научно-теоријски оквир за ношење са оваквом неизвјесношћу, стављањем фокуса у одређењу моралног на појединца, социјалног радника, као једине константе у свој комплексности и неизвјесности професионалне праксе социјалног рада.

Из перспективе етике врлине, не говоримо о моралном или добром социјалном раду, већ о моралном или добром социјалном раднику. Дobar социјални радник је предуслов за етичку праксу. Он свакодневно у раду практикује врлину, при чему не мора о њој да 'теоретисе', односно да буде мислилац. Професионалац непрестано развија унутрашње осјећање доброг и исправног кроз развој врлина као што су мудрост, саморефлексија, спознаја, процјењивање, закључивање, налажење праве мјере у односу на конкретну ситуацију. Обавити добро посао за њега није само праћење упутства, придржавање закона или окончање поступка. Етичка или добра пракса је за њега континуирана примјена врлине, заносвана на развоју здравог разума, храбрости и мудрости, те унапрјеђењу капацитета за емпатију, саосјећање, храброст²⁸⁾. Моралан социјални радник је научио како да састави снагу ума, суда, процјене ситуације, и дјеловања на високо аналитички начин, он зна да мисли озбиљно и критички о себи, узимајући у обзир вриједносни оквир организације у којој дјелује. Дobar социјални радник се придржава врлине, тако што се труди да ради најбоље што може у начину и нивоу који је прикладан ситуацији. Он даје најбоље од себе у свијету који се мијења²⁹⁾.

28) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

29) Mel Gray & Stephen Webb, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.

Иако људска бића имају урођене капацитете да користе своја опажања и расуђивања, у социјалном раду се овакве способности требају усавршавати, вјежбати, јер чине један од основних елемената професионалне перспективе. Развојем моралних и интелектуалних или логичких врлина кроз непрестану рефлексiju, социјални радник као рефлективни практичар развија свој укупни капацитет за опажање и дјеловање у професионалним ситуацијама. Он развија стање карактера које Јунг³⁰⁾ назива *mindfulness*, као бити у садашњем тренутку, бити потпуно присутан, пажљив, свјестан шта неко ради, говори, мисли, осјећа- управо сада, не бити преплављен са наглим или негативним поступцима или реакцијама, односно као начин „обаћања пажње са емпатијом, присутношћу и дубоким слушањем”³¹⁾. *Mindfull* је стога посвећен практичар, онај социјални радник који се обавезао на непрестану рефлексiju на властите вриједности и фундаментални етички оквир своје професионалне праксе. Тек на тај начин он непрестано сензибилизира своју способност перцепције, процјене, саосјећања, развијајући професионалну етичку мудрост и разборитост као темељне врлине сваке добре дјелатности, па и праксе социјалног рада.

Етика врлине напokon доноси **валидизацију осјећања** у социјалном раду. Оно што Хугман назива „растућим интересом да се емоције ставе у срце етике”³²⁾ ограничено је једино основним Аристотеловим принципом средине као праве мјере између двије крајности. Емоционални ангажман који је освијештен, планиран, контролисан, сврховит у односу на постављене циљеве, постаје значајан ресурс у раду социјалног радника. Афективна димензија врлине истовремено значи да социјални радник може и да има различита осјећања и реакције на њих. Може да мрзи исправно поступање, али да ипак поступа на исправан начин. Он може да уради исправну ствар са опречним осјећањима и потешкоћама, или без напора и унутрашњег конфликта³³⁾. Иако класична етика врлине подраумијева да поступање по врлини значи поступање по правом разлогу и без озбиљне унутрашње борбе, у савременом социјалном раду оно прије свега доноси узимање у обзир осјећања у раду, као и важност непрестаног рефлектовања на њих. Без покушаја

30) Kerry Young: “Youth workers as moral philosophers: developing right thinking and mindfulness”, *Ethical Issues in Youth Work* (ed. Sarah Banks), Routledge, London&New York, 2010.

31) Ибидем, стр. 101.

32) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

33) Julia Annas, “Virtue Ethics”, *The Oxford Handbook of Ethical Theory* (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.

да се одређене емоције вреднују као пожељне или непожељне, односно моралне или неморалне, за социјалног радника оне увијек носе одређену поруку коју је важно разумјети. За разумјевање властитих и емоција клијента социјални радник мора да непрестано развија властито саморазумјевање и самоконтролу.

Оваква схватања развоја врлине као услова и начина етичког развоја појединца имају значајне импликације и за образовање у социјалном раду. Поред поучавања и практичне наставе, јавља се и потреба за развојем логичких и моралних капацитета студената социјалног рада, као основних инструмената професионалне праксе. Анализирајући у односу на примјер из професионалне праксе вриједности, релеватна знања, технике и вјештине, законе у свим њиховим димензијама, студенти не уче 'рецепте' као спољашња упутства о поступку који треба примијенити у конкретном случају, већ развијају личне и професионалне капацитете за добру праксу. Такви капацитети су прије свега сензибилизација мишљења, процјењивања, разборитост, имагинација, саморефлексија, самопознавање, емоционална контрола, заузимање различитих перспектива. Основни циљ овакве „моралне природе” едукације за социјални рад јесте развити свијест или осјећај о томе шта је могуће из улоге социјалног радника у различитим и промјењивим професионалним контекстима и ситуацијама, а у односу на личне и професионалне капацитете, као и ресурсе организације, заједнице, друштва у цјелини.

Напоследњу, овакав етички приступ социјалном раду комплементаран је не само постмодерној парадигми, са нагласком на **како** радити добру праксу умјесто **шта** је добар социјални рад, већ и неким елементима деонтолошког и утилитаристичког приступа. Усмјереношћу теорије врлине на развој практичног разматрања, процјењивања, закључивања, узима се у обзир динамичност и ситуациона осјетљивост не само унутрашњег моралног живота појединца, већ и свијета који га окружује. Не одбацујући могућност и потребу развоја нормативних етичких елемената као темеља професионалне праксе, етика врлине употпуњује постојећа достигнућа етике социјалног рада указивањем на начине на које је могуће примјењивати у оквиру ње развијене етичке вриједности и принципе.

Иако се етика врлине може посматрати као филозофско-теоријски основ који је са својим елементима најкомплементарнији одређењу савременог социјалног рада у промјењивом и сложеном друштвеном окружењу, нити један етички приступ не нуди сигуран и цјеловит систем одговора на сва етичка

питања социјалног рада. **Критика на етици врлине заснованом приступу** етици социјалног рада се односи прије свега на два проблема: проблем у утврђивању врлине, као поријеклу моралног и индивидуализација моралног одлучивања³⁴⁾. Први проблем се односи на неспособност етике врлине да понуди јасан одговор на питање о поријеклу моралног, односно шта је врлина по својој суштини. Питање индивидуализације моралног одлучивања се односи на претпоставку да је морално развијен појединац способан и поуздан да у сваком случају сам одлучује шта је морално, без поређења са другима. Као што Хоустон истиче, „сви облици когнитивне пристрасности и несвјесне самоманипулације могу бити присутни, што тешко да може бити чврста основа за развој моралног/врлог социјалног радника”³⁵⁾. Управо с тим је повезана још једна од основних критика етици врлини, да не даје довољно добро `упутство за дјеловање`³⁶⁾.

Све ове критике произилазе из чињенице да није могуће заузети двије перспективе истовремено³⁷⁾. Стављањем фокуса на појединца и његов морални развој, етика врлине губи из вида опште, заједничко, занемарујући потребе и законе друштвеног, макропозицију, односно друге појединце као референтну тачку. Поред тога, етика врлине се заснива на апсолутном повјерењу у моћ појединца за развој врлине и урођеној мотивацији за дјеловање према врлини. Ако претпоставимо супротно, да сви људи немају у себи урођени капацитет за дјеловање према врлини, онда Аристотелова етика не нуди одговор на то како обезбиједити прихватљив ниво етичке праксе од стране свих социјалних радника. Шта са оним социјалним радницима који нису „талентовани” за дјеловање према врлини, који немају урођену склоност, знањање и навику за хуманистичку професионалну праксу, основни је проблем етике врлине у социјалном раду.

34) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

35) Houston in Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

36) Julia Annas, “Virtue Ethics”, *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.

37) Свен Хесле, *Од индивидуе до интеракције (Разговор са Б)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2002.

3. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Иако је очигледно наше увјерење да је етика врлине, прије свега својим фокусом на развој етичке компетенције, више комплементарна хуманистичком социјалном раду у односу на деонтологију, циљ нашег рада није био утврдити која је етичка теорија `боља` или `адекватнија`. Социјални рад са свим својим областима дјеловања је толико комплексан, да сваки етички допринос моралном промишљању, свака нова етичка перспектива отвара важне дилеме и даје значајне смјернице барем у некој од области социјалног рада. И када се са неким етичким постулатима не слажемо, они нам јасно указују на оно што сматрамо вриједним у социјалном раду, оно што сматрамо да је потребно радити другачије. Етичке теорије у оквиру на релацији заснованог приступа социјалном раду израсле су управо на слабостима деонтологије и утилитаризма, као `старијих` етичких приступа. Такође, субјективизам и конструктивизам као парадигматски оквир нас упозоравају да смо можда само `погрешно разумјели` и Канта, и Бентама, и Мила, или Аристотела. Управо то је основа `одбране` коју модерна деонтологија и утилитаризам нуде, док истовремено постаје уобичајено да се у социјалном раду трага за својеврсних интегралним приступом који би обухватио и етику врлине и бриге на једној, и етику правила и принципа на другој страни.

Умјесто тога, важнијим сматрамо отворити питање значаја филозофско-етичких теорија за социјални рад. Шта нас оне могу научити о професији социјалног рада, нашем односу према себи у професионалној улози, клијентима, студентима? Какве нам дилеме могу отворити, могу ли нам појаснити границе, понудити неке одговоре, или бар усмјерити гдје би их тражили?

Истовремено, аутономија и моћ која се у социјалном раду препушта професионалцима у процјени потреба и ресурса клијента као и могућих рјешења, по себи носи и обавезу и одговорност за солидну етичку едукацију и морални развој социјалног радника. Свјесно вредновање, рефлексија и аргументовање својих вриједносних и етичких ставова, мишљења и понашања, дио је развоја укупног професионалног идентитета, односно етичке димензије професионалне компетенције сваког социјалног радника. Овдје је важно нагласити да етички развој професионалца не мора и углавном не значи директно проучавање етичких теорија, већ представља примјену неких елемената филозофско-етичких учења на развој моралног код појединца. Притом оно не значи „расипање пажње” или теоријско `метафилозофирање` у тренутку

када се социјални радник свакодневно суочава са комплексним изазовима у ограниченим ресурсима. Морална процјена, етички суд, морална дилемма, етички проблем, јесу елементи на којима се заснива свакодневна професионална пракса. Стога морални развој социјалног радника значи стални рад на објективизацији субјективног, учинити видљивим оно што већ постоји, заузети метапозицију, размотрити, односно кроз рефлексiju на лично кроз филозофско-етичке концепте непрестано развијати професионалну компетенцију. Филозофска етика нам даје теоријски основ, терминологију, основне структуре и везе, у односу на које етика у социјалном раду покушава одговорити на кључне захтјеве и потребе професије, социјалних радника, клијената и друштва у цјелини.

Литература

- Annas, Julia: "Virtue Ethics", *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.
- Banks, Sarah: „The Ethical Practitioner in Formation: Issues of Courage, Competence and Commitment”, *Journal of Social Work Education*, 24(7)/2005.
- Banks, Sarah: *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.
- Banks, Sarah: *Ethics, Accountability and the Social Professions*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2004.
- Barnard, Adam; Horner, Nigel & Wild, Jim: *The Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*, Maidenhead, Open University Press, 2008.
- Barsky, E.Allan.: *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Chappell, Timothy (edit.): *Values and Virtues, Aristotelianism in Contemporary Ethics*, Oxford University Press, 2006
- Duignan, Brian (ed.): *The History of Western Ethics, The Britannica Guide to Ethics*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011.
- Gilbert, Tony: „A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers”, *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009.
- Gray, Mel & Webb, A. Stephen: *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.
- Hursthouse, Rosalind: „Virtue Ethics”, *New Dictionary of the History of Ideas*, (ed. Maryanne Cline) Blackwell sociology. Thomson Gale, USA, 2005.
- Kerry Young: “Youth workers as moral philosophers: developing right thinking and mindfulness”, *Ethical Issues in Youth Work*, (ed. Sarah Banks), Routledge, London & New York, 2010.
- Lynne M. Healy: „Ethics in Social Work Management: Contesting the Encroachment of Managerialism in the Social Services”, in *Ethical dilemmas in Social*

- Work - International Perspective*, (ed. Darja Zaviršek, Birgit Rommelspacher and Silvia Staub-Bernasconi), Faculty of Social Work, University of Ljubljana, 2010.
- Parrott, Lester: *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.
- Reamer, Frederic: "Ethics and Values", *Encyclopedia of Social Work* (edited by Mizrahi and Davis), NASW Press & Oxford University Press, Washington, DC & New York, 2011.
- Slote, Michala: "Ethics", *Encyclopedia of Bioethics* (ed. Stephen Garrard Post), New York, Macmillan Reference USA, 2004.
- Stan van Hooff: *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.
- Ђурић, Милош Н.: *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976.
- Јодл, Фридрих: *Историја етике*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1967.
- Кант, Имануел: *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981.
- Кант, Имануел: *Критика практичнога ума*, Култура Загреб, Загреб, 1965.
- Милосављевић, Милосав: *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009.
- Милосављевић, Милосав: *Социјални рад на међи векова*, Драганић, Београд, 2002.
- Петричковић, Милан: 'Деонтолошке химере савременог социјалног рада', *Годишњак ФПН- Социјална политика и социјални рад*, Београд, 6/2011: 466
- Петричковић, Милан: «Наука социјалног рада у апсурду ванаксиолошког вредновања», *Социјална мисао*, Београд, 64-4/2009.
- Стакић, Ђурађ: *Етичке дилеме и изазови социјалног рада - приручник за стручњаке у социјалној заштити*, Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004.
- Урбанац, Кристина: «Етика и вриједности у социјалном раду», *Љетопис социјалног рада*, Загреб, вол. 8, бр. 2/2001.
- Хесле, Свен: *Од индивидуе до интеракције (Разговор са Б)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2002.

Andrea Puhalic

BASIC PHILOSOPHICAL-THEORETICAL APPROACHES TO ETHICS OF SOCIAL WORK

Resume

Depending on the nature of ethical theory underlying, and basic perspectives that they take up in social work, in our work, we distinguish between two basic philosophical and theoretical approaches to ethics of social work: 1) the principles-based approach, which is presented by Kant's ethical teaching; and 2) an approach focused on the moral character of the relationship, which we presented through the

elements of Aristotelian virtue ethics. The fundamental belief is that Kantian ethics have given the ideological basis for the development of the traditional ethics of social work within the positivist paradigm, such as the learning of virtue ethics complementary to development of a modern, humanistic social work in the postmodern paradigm.

Kant's view of the origin and nature of moral for long has been almost the only, the dominant ethical perspective, not only in social work, but also in science and ethics in general. It is based on the view of each individual as purely rational being, who is completely free to make their own choices and decisions. Basically rejection of subjectivity as "random impulse or transient feelings", is Kant's basic concept of free will. Access to every individual as completely autonomous and rational individual, in social work is to ignore the entire set of objective and subjective realities that limit the autonomy of the client. Kant's interpretation of free will in the ethics of social work carries a theoretical and ethical justification for leaving the client's responsibility for the situation in which it is located. Professional and ethical practice within the meaning of such an approach objectively, rationally, emotionally completely excludes categorically universal "to everybody the same" treatment, regardless of the consequences. Ignoring the specifics and limitations of the context in which everyday professional activity takes place, there is also the basis of efforts to, based on deontological conceptions of universality of the principles, define also universal principles of social work.

Based on the principles-based approach to social work education also puts focus on the development of logical and rational. Since the development of an ethical sensibility focused on the development of ethical principles and not professional, ethical learning in education is related to the development and study of foreign principles on which should be based on professional practice. The existence of the required level of ethical development of every social worker's perception, decision making and action in social work already presuppose a personal human capacity.

Criticism of the principles-based approach to the ethics of social work is focused on non-complementary basic elements of this ethical approach to humanistic social work, referring primarily to the universality of the principles and generality-dimensional rational moral character.

In contrast, Aristotle's ethics deals with man as the main actor of all moral processes, giving a theoretical foothold to the ethics of social work to return in its studies focus on the individual and the development of his character for moral action. The theory of virtue in social

work draws attention to the importance of not only cognitive, but moral predisposition for social workers in relation to ethical practice. Some of the new concepts it brings to the social work ethics are situational and cultural specificity of the moral, the development of virtue as intellectual and moral capacities of social workers, the possibility of the ethical development of the individual, the importance of practicing virtue, validation of feeling and moral dimension of education for social work. In contrast to the deontological approach, from the perspective of virtue ethics are not talking about the moral or good social work, but a good and moral social worker. A good worker is a prerequisite for ethical practice. The moral social worker learned how to assemble the power of the mind, the judgement, assessment of the situation and work on highly analytical way, he knows that he thinks seriously and critically of himself, taking into account the value of the framework in which he operates.

Apart from the teaching and practice in social work education and virtue ethics brings the need for the development of logical and moral capacities of social work students, as well as the basic tools of professional practice. The main objective of this "moral" education for social work is to gain awareness or sense of what is possible in the role of social workers in a diverse and changing professional contexts and, in relation to personal and professional capacities and resources of the organization, the community, and the society as a whole.

Autonomy and power that in social work is given to professionals in the assessment of needs and resources of the client as well as possible solutions, carries the responsibility and obligation of a solid ethical education and moral development of social workers. Philosophical ethics gives us a theoretical basis, terminology, basic structure and connections in relation to which the ethics of the social work try to answer the key requirements and needs of the profession, social workers, clients and society as a whole.

Keywords: social work ethics, philosophical and moral theory, morality, free will, responsibility, virtue, ethical development, social work practice, social work education

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.